

■ PAUL TUTUNGIU

Trepte în maieutica adevărului *

Foarte puțin comentat de criticii literari (practic deloc), rămas numai în dispozitivul protocolar al cronicilor de teatru, ca un balon de heliu legat încă la pământ, Mircea Radu Iacoban este, cu toate acestea, la ora actuală, un dramaturg de reper în cultura română, căruia exegeții nu i-au descoperit deocamdată baloul, să-i spunem așa, astronomic: constelația proprie pe firmament.

Nefixându-și un portret-robot care să-i împerezească acea calitate de „membru cotizant” la vreunul dintre cluburile literare, Mircea Radu Iacoban nu este fixat în conștiința publicului de un Nicolae Manolescu, un Dumitru Micu, un Mihai Ungheanu, un Petru Poantă, un Alexandru Ștefănescu, un Marin Mincu sau un Cornel Ungureanu, ca să ne oprim la numai câteva din autocitățile curente în actualitatea literară. Există — e adevărat — un excelent studiu semnat de Iliegar Papu despre inconfundabila piesă de inspirație istorică *Noaptea*, dar acesta este, ca să ne exprimăm astfel, doar un semn care anunță, ca un corn de Vânătoare, primăvara necesară unei opere literare de neistovită originalitate. După ce a fost împlinită de hăitaiși pe făgașul accesibil lunetelor de tir, trebuie cu venerabilii prinți să țintească, în fața suitelor lor, ce reprezintă o competență și deloc restrânsă audiență, drept în inima căpriorului. Este vorba deci de un întreg ritual care, dacă nu se produce, valoarea trofeului rămâne într-un nedrept anonim.

De aceea vom spune că proaspătul volum antologie apărut în seria *Teatru comentat* a editurii Eminescu, fiind o alcătuire de autor, așa cum ne explică o

notă asupra ediției, este și *teatru de comentat*, merit adică să ademenescă istoricii și criticii literari să-l ia în „antrepriză” și, bineînțeles, să se pronunțe asupra lui.

Asta nu înseamnă că pot fi trecute cu vederea comentariile criticilor specializați în literatura dramatică (Romulus Diaconescu, Mircea Ghițulescu și, neîndoiesc, Valentin Silvestru). De altfel, Valentin Silvestru semnează și o prefață la prezentul volum, în genul epistolelor din secolul trecut, într-un ton colegial. Pe alocuri subiectivă, fiind e vorba de piese de sorginte istorică, intervenția respectivă, numită *Scrisoare către autor*, este importantă atât pentru dramaturg cit și pentru cititor, criticul exprimându-și cu franchețe punctele de vedere.

În ce ne privește, antologia de autor din seria *Teatru comentat* ne-a surprins și prin câteva suprateme și idei care leagă, în subteran, toate operele dramatice alese. Chiar și titlul volumului, *Noaptea*, nu este un nevinovat împrumut de la piesa cu același titlu așezată în capul antologiei ci un simbol foarte bine acoperit de substanța celor șapte partituri dramaturgice ale sumarului. Nu este vorba numai de faptul că toate aceste piese de teatru au, ca un numitor comun, o singură unitate de timp: noaptea. (Șase dintre ele chiar o singură noapte). Noaptea are, în cazul antologiei pe care o discutăm, semnificația unui concept integrator. În piesa cu același nume, praznicul breslei calicilor, săvârșit timp de o noapte, pune în lumină adevăruri ale istoriei: milogii cetății sînt foștii eroi care n-au avut decât brațul să lupte și un suflet să iubească fără de margini pămîntul sfînt al Moldovei. Dar scoaterea lor din drepturi nu înseamnă și decăderea din condiția de „sămînță a pămîntului”.

* Mircea Radu Iacoban, *Noaptea*, Teatru comentat, Editura Eminescu 1986

„Domnia vine și se duce, Moldova și moldovenii rămân”. Descoperim o teză invulnerabilă aici : continuitatea este asigurată nu de vârful piramidei ci de baza ei. Iasul, părăsit prin prigoana ciumei, nu va rămâne o așezare de izbeliște, în această noapte de pomină, organizarea ei voievodală, metabolismul celilar fiind conduse de breasla cea mai de jos, a calicilor. Zmaragda, miloaga cea mută, se va implica în serviciile sanitare (as-cultînd dispoziția starostelui ei, Prodan), ajutînd-o pe nevasta pavagiului Gheorghe să nască și să traverseze amenințarea ciumei, călăul Iordache, venit să jefuiască visteria cu chei potrivite, este prins și închis în hasnaua cu bani, pentru a fi descoperit ca atare și pedepsit ca fur, trimisului domnesc Miruță i se dă un calic de însoțitor pentru a nu se rătăci în misiunea lui prin cartierul Tălpălar. Poporul din împrejurimile Goliei a încropit un fel de spital și cere de la domnia calicilor rachiul. Prodan dispune să li se dea rachiul amestecat cu usturoi mărunțit, iar tîrgoveților din Făinari, ulei de candelă, pentru a putea da foc mai lesne boafelor infectate de molimă și ude de ploaie. Această miraculoasă răsturnare a ordinii sociale ține și de „puterea nopții”, socotită în tradiția folclorică ca fiind fără de margină. În puterea nopții, care, la cei vechi, era socotită o entitate cu forțe cosmice, stă însăși ordinea lumii, pentru că Fatumul (Destinul) este fiul nopții, iar fiicele aceleiași zeițe sînt și Parcele (Ursitoarele), dar și Furiile (Alecto — turbarea, Megara — invidia, Tisiphone — omuciderea), apărătoare ale ordinii lumii, însărcinate să înspăimînte cu șerpii pletelor lor și să provoace în sufletul celor culpabili remușcarea. Acestea din urmă erau însoțite în acțiunea lor de alte entități: Spaima, Pădoarea, Moartea. Iată dar cît de bogată este noaptea în purtători de situații-limită și cît de generoasă este ea, ca unitate de timp, pentru un dramaturg. În universul de simboluri antice, noaptea dă naștere atît somnului și morții, viselor și angoaselor, cît și gingășiei și amăgirii. Noaptea semnifică de asemenea durata gravidității, a germinațiilor, dar și a conspirațiilor care se vor desluși la lumina zilei. În timpul nopții, al somnului, inconștientul se eliberează și, ca un copil, trece peste convențiile zilei, cochetînd cu adevărurile dezbrăcate de orice vestimente.

Așa se întîmplă în salonul motelului „Veritas”, unde, în intervalul unei nopți, colegii reîntîlniți după zece ani de la absolvirea facultății vor fi biciuiți de Furiile, fiecare dintre ei ajungînd să-și regrețe faptele improbabile. De altfel, trebuie să

observăm că **Simbătă** la „Veritas” este tot un documentar, de data acesta de tipologii contemporane, aici punîndu-se în discuție nu numai cazul criticului literar Valentin, legîtmîndu-se ca șantajist, nu numai cazul poetului Vasile, epuizat înainte de a se afirma, ci și cazul ziaristului negativist Gheorghe, cazul directorului din minister Victor, cazul profesorului Ion și chiar al fotbalistului Petre, pus în fața opiniei că golu lui său cel mai important ar fi o lovitură din ofsaid.

Niță și Mimi Mandache din **Omul din baie** vor trăi și ei o seară de coșmar, puși față în față cu invitații lor, Marin și Agnes Sofletea, posibilitate excelentă pentru scriitor de a-și continua colecționarea de tipologii, stenografiînd grotescul și huful acestor apariții sociale. Onomastica, reacțiile psihice și fizice, replicile și frînturile de cuget, strategiile zigzagate ale acestor personaje ne reamintesc de noaptea conului Leonida și de noaptea furtunoasă a lui Rică Venturiano, acesta din urmă reînviat în două ipostaze modernizate, aceea de rugbist cu fizic demolator (Bebe) precum și cea de prieten din tinerete al Miței, adică Marcel, de mai multe ori sinucigaș din dragoste pentru nevasta lui Niță, ultima dată ocupînd „strategic” baia din apartamentul soților Mandache, terorizîndu-le petreceerea și stimulîndu-le uimirea de a nu mai fi stăpîni pe propria lor situație.

Noaptea din **Stress** — petrecută de mărunchii funcționari, robotizați zi de zi în spatele ghișeelelor, mumificați de hîrtii, cifre și stereotipie, tot la un fel de motel „Veritas”, care acum se va numi (pentru a da imaginea opulenței) marele restaurant „Intermeridian” — conține simbul unei tragedii amare, Aici Lachesis, una din cele trei ursitoare ale nopții, care toarce pe un fus zlele și nopțile prin care trece individul, pare să fi anulat „gravitația” personajelor, hotărîte de acum să nu-și mai abandoneze viața personală. Asistăm la o incredibilă revoltă a „marionetelor”, în urma unei fortuite descoperiri că li s-a furat timpul trăirii, un moment de genială nebunie în care adevărul este repus în drepturile sale fundamentale. În cadrul acestei „revoluții” apar și martirii ei, Teofil, personaj care trece cu puritatea lui apele Acheronului.

„Cina cea de taină”, petrecută în noaptea de Anul nou de cei doisprezece membri din conducerea unui municipiu, pentru a hotărî soarta unei clădiri dărăpănate dar cu înestimabilă valoare istorică, în cadrul planului de sistematizare a orașului (**Hardughia**), este plină de surprize : procesul de unanimitate a voturilor ounoaște un flux și un reflux pline

de dramă. Și aici puterea nopții germinează soluții neașteptate, cei „răzvrățiți” (în numele indiferenței) se convertesc la adevăr. Observăm acum că în antologia pe care o discutăm piesele sînt aliniate într-o ordine neîntîmplătoare, ca și cum am urca, din text în text, niște trepte în maiutica adevărului. Desigur, demolarea clădirii cu arcașuri duble și cariatide, cu trei straturi de pictură, va fi o chestiune la voia și îndemna vicepreședintelui Popescu, deținător de abile mijloace de convingere, mai ales că, prin plecarea președintelui, el a rămas să conducă pînă în zori scîntîta unei importante decizii. Este un final dur, scriitorul risipind vîlul amăgitor al nopții și reasezînd în echilibru drepturile realității cotidiene.

Elementele halucinatorii care apar la un moment dat în noaptea petrecută în cabana paznicului de vînătoare, în plină pădure, conferă personajelor din piesa *Ceața* un mister sui-generis. Această partitură dramatică foarte ambițioasă este îmbibată de o ceață semantică colcăind de adevăruri care țin nu numai de actualitatea nemijlocită ci și, ca un sunet de corn îndepărtat, de fondul nostru ancestral și de perenitatea noastră spirituală. Vom participa la dispariția tainică, într-un ritual care ține de retragerea materiei în sine pînă la neantizare, a unui om de aur cum pare să fi fost Zlate. Dacă, în *Miorița*, sacrificiul ciobănelului, care era cel mai frumos și cel mai gospodar, este împlinit de ceilalți doi ciobănei, în prezența unei fete sălbatice (variantea transilvăneană) sau a unei mielușele năzdrăvane (variantea moldovenească), în drama cu accente tragice *Ceața*, cei trei vînători („Gîndește-te, dimineața trebuie să dau iarăși ochii cu dumnealor. Unul, moldovean, altul, ungurean, celălalt, vîncean...”) nu sînt implicați direct în plecarea din viață a tovarășului lor de cinetică. Zlate trăiește un proces de introversiune, ca și Marcu din *Acești ingeri triști* de D. R. Popescu, în care situația lui socială și mai ales familială își spune din plin cuvîntul. Ca o *Calandrá* deținătoare de adevăruri profetice, deci ca o mioară năzdrăvană, fata pădurarului știe toate ritualurile dar și toate împlinirile din oras, deși trăiește în mijlocul pădurii. Reproducînd într-un enume fel poziția semantică a „măicuței bătrîne, cu brîul de lînă”, care umblă în căutarea ciobănașului ucis, personajul Băiatul, un proaspăt recuperat din teritoriile infracționale, vine să-și caute tatăl în pădure, fără să știe că acesta luase decizia finală după ce răsfoise o revistă occidentală cu fotografii sexi, în care evolua fiica lui fugită din țară... Pe această canava, în noaptea de la cabană se țese o filipică împotriva degradărilor

morale, cei trei vînători constituind tot atîtea direcții de malignitate.

Volumul antologic *Noaptea* se încheie cu piesa *Reduta și șoarecii*, în care Mircea Radu Iacoban, folosindu-se de posibilitățile teatrului istoric documentar, meditează asupra relației adevărului cu tăcerea și cu polul ei opus, clamarea. Cele patru nopți din viața generalului Aurelian Ionescu, toate dintr-un 30 august: 1877, 1878, 1895, 1900, ca și noaptea din 30 august 1901, consumată într-un fugar epilog de ordonanța generalului, Șerban, și de personajul Ela, sînt o demonstrație, cu efectele imediate pe care fenomenul le poate avea asupra subiectelor, a felului în care istoria participă la denaturarea adevărului. În nopțile generalului Ionescu, de la cea petrecută în fața Griviței, pe cînd era maior, pînă la cea în care va muri alergînd după șoarecii ce-i rox colecția de mărturie, sufocat de cutiile cu documente care demonstrează că unitatea condusă de el a luat cu asalt și a cucerit steagul redutei inamice, trebuie să descifrăm tot atîtea trepte, coborînd de la sublim pînă la terifiantul mod de existență grotesc.

O supratemă care nu ține numai de modalitatea scriitorului de a-și construi piesele este cea a banchetului, cu variantele sale posibile, de la praznic la agapă. Valoarea acestor momente inevitabile în viața de toate zilele nu este oarecare în dramaturgia lui Iacoban. Șase din cele șapte construcții dramatice își desfășoară scenele cele mai importante în jurul mesei cu bucate, fie că este vorba de cei trei vînători de la cabană, fie de serile de 30 august ale generalului Aurelian Ionescu, fie de nunta de argint a familiei Niță și Mimi Mandache, ca să nu mai vorbim de motelul „Veritas” și restaurantul „Intermeridian”. Acțiunea *Hardughiei* are loc și ea în jurul unei mese de cabinet. Aceste „banchete” sînt, la Mircea Radu Iacoban, niște prilejuri unice de inițiere în realitatea imediată, autorul împrumutînd din cunoscutul ritual antic funcția de cunoaștere a adevărului.

Volumul de teatru comentat *Noaptea* este o antologie de incontestabilă importanță în peisajul dramaturgiei noastre de azi. Și nu numai. Textele cuprinse în această carte, selectate șiordonate de autor, consacră un scriitor de prima mărime, cu un sistem de gîndire profund și original, ale cărui judecăți de valoare au consistență emblematică. Lunga noapte a celor șapte piese de teatru o demonstrează cu prisosință.